

Politikontoret

Dato 31.03.2025

Justitsministeriet

Slotsholmsgade 10, 1216 København K.

Sendt elektronisk til politikontoret@jm.dk med kopi til chrm@jm.dk

Dataetisk Råds høringssvar over Lov om ændring af lov om rettens pleje (Indførelse af genetisk slægtsforskning som efterforskningsmiddel i politiet)

1 Indledning og sammenfatning

Dataetisk Råd takker for høring over lov om ændring af lov om rettens pleje. Rådet rådgiver Regeringen og Folketinget om dataetiske problemstillinger knyttet til spørgsmålet om, hvordan anvendelse af teknologier og data kan ske på en etisk forsvarlig måde, med udgangspunkt i borgernes rettigheder, retssikkerhed og grundlæggende samfundsmæssige værdier.

Dataetisk Råd har i dette tilfælde valgt at afgive et høringssvar, fordi lovforslaget berører helt centrale dataetiske principper, herunder at sikre borgernes ret til selvbestemmelse, ret til privatliv og at sikre retfærdighed.

1.1 Opsummering

Dataetisk Råd ser flere potentielle fordele ved lovforslaget, som især kan bidrage til øget retfærdighed. Samtidig peger rådet på nogle centrale dataetiske udfordringer ved lovforslaget, herunder indgreb i borgernes selvbestemmelse og privatliv. Generelt opfatter rådet dog, at flere centrale elementer af lovforslaget ikke er tilstrækkeligt belyst. Det gælder både spørgsmål som kan tale for og imod lovslaget. Disse er sammenfattet i nærværende høringssvar.

Med det foreliggende lovforslag, finder Dataetisk Råd derfor hverken at kunne udtale sig for eller imod lovforslaget, men anbefaler at de uafklarede områder afdækkes og medtages i den endelige samlede vurdering i forbindelse med Folketingets behandlingen af lovforslaget.

2 Uddybning af dataetiske perspektiver på lovforslaget

Lovforslaget foreslår en ændring af lov om rettens pleje §754, som udvider politiets efterforskningsmuligheder indenfor anvendelsen af DNA og genetik til at inkludere opslag i internationale, kommercielle slægtsforskningsdatabaser. Regeringen ønsker, at politiet skal benytte de værktøjer til opklaring af sager, som nye metoder og teknologier giver mulighed for. Det fremgår dog også, at lovforslaget ikke har til hensigt at regulere politiets adgang til at sammenligne oplysninger fra et DNA-spor med oplysninger i politiets egne registre eller tilsvarende registre i andre lande. Det er dog ikke oplyst, om der er planer herom. Høringssvaret

er derfor afgivet ud fra den forudsætning, at regeringen alene ønsker at udvide politiets efterforskningsmetoder til at omfatte internationale DNA-baserede slægtsforskningsdatabaser.

Dataetisk Råd ser generelt positivt på indførelsen af nye teknologier som en del af politiets efterforskningsmetoder. Ligeledes anerkender rådet forslaget formål om, at styrke retshåndhævelsen i sager med meget alvorlig kriminalitet. Men nye teknologiske og digitale værktøjer kan også indebære behandling af data, som medfører mulige skadevirkninger for individer og samfund. Disse er relevante at belyse og overveje, inden det beslutes om nye værktøjer skal tages i brug. En dataetisk vurdering af forslaget afvejer de dataetiske hensyn, som taler henholdsvis for og imod lovforslaget.

2.1. Den foreslåede ordning kan øge politiets mulighed for efterforskning

Dataetisk Råd anerkender de potentielle fordele ved anvendelsen af genetisk slægtsforskning. Flere nylige sager, der har været dækket betydeligt i danske og internationale medier, har vist, hvordan metoden kan være med til at opklare grove forbrydelser. Derved kan metoden bidrage til at sikre retfærdighed over for ofret eller ofrets pårørende. Samtidig er det positivt, at kriminelle gerningspersoner i sager med alvorlig kriminalitet bliver korrekt retsforfulgt og straffet for deres forbrydelser. Ligeledes forestiller rådet sig, at det kan have en vis præventiv effekt.

Lovforslaget udvider rammerne for anvendelse af DNA og genetik i politiets efterforskning, idet opslag i nye databaser gøres lovlige. Det kan betyde, at efterforskningen af sager forbedres og at flere forbrydelser i sidste ende opklares. Dette ville derfor øge den generelle sikkerhed for borgerne, og er et argument for forslaget.

Rådet hæfter sig dog ved, at lovforslagets selvstændige bidrag til efterforskningsarbejdet – nemlig opslag i internationale slægtsforskningsdatabaser – ikke er nærmere belyst. Det er f.eks. centralt at vide, hvor stor en del af den danske befolkning der allerede kan identificeres ved at søge efter et DNA-match i Det Centrale DNA-profilregister. Dette ses ikke oplyst. Samtidig er det relevant at have en vurdering af, hvor mange gerningspersoner der potentielt kan identificeres ved at ibrugtage de internationale DNA-baserede slægtsforskningsdatabaser. Hertil også et estimat af, hvor hyppigt redskabet forudsættes anvendt og altså herunder, i hvor mange sager politiet forventer at overføre dansk DNA til en eller flere internationale, kommercielle DNA-slægtsforskningsdatabaser. Dette ses heller ikke samlet belyst. I et dataetisk perspektiv er det derfor svært at afveje den specifikke gevinst af lovforslaget.

2.1 Den foreslåede ordning kan medføre indgreb i borgernes selvbestemmelse

Ifølge lovforslaget skal politiet i fremtiden kunne foretage opslag i internationale databaser i ønsket om at identificere en formodet gerningspersonens slægtninge og derigennem identificere gerningspersonen selv. Dataetisk Råd påpeger dog, at det kan være et indgreb i selvbestemmelsen for de personer, hvis genetiske data er opbevaret i den pågældende database. Selvbestemmelse er et grundlæggende dataetiske princip, som betyder at det enkelte menneske bør have kontrol over sine egne data, herunder kontrol med hvilke data, der indsamles og hvordan de anvendes. I det følgende gennemgås to væsentlige aspekter af selvbestemmelse, navnlig samtykke og privatliv.

2.1.1 Samtykke

Når en person selv anvender DNA-baserede slægtsforskningsdatabaser, er det ofte med formålet om at finde ukendte slægtninge, at få mere viden om ens slægt eller at få adgang til sundhedsinformationer baseret på ens genom. Anvendelsen af personens genetiske profil til efterforskning er derfor et formål, som ofte ligger udover det primære formål med afgivelse af en DNA-prøve til en given slægtsforskningsdatabase.

Samtidig vil der ikke i alle tilfælde foreligge et klart samtykke til, at en given DNA-profil kan anvendes i efterforskningsøjemed. Efter rådets oplysninger, er det i visse tilfælde muligt for personen ved indsendelse af en DNA-prøve, at give specifikt samtykke til denne brug. Det er dog uklart, hvilken kvalitet der er af et sådant udvidet samtykke, som blandt andet beror på den forudgående information, der er givet og personens evne til korrekt at forstå den information.

Samlet set forstår rådet altså, at politiet vil anvende DNA fra personer, som har givet deres DNA til helt andre formål, uanset den forudgående information om efterforskningsmæssig brug og uanset om der er givet et samtykke til dette. Det kan medføre betydelige begrænsninger i retten til selvbestemmelse, for de personer der har afgivet deres DNA til databasen.

2.1.2 Privatliv og familieforhold

Ved både slægtsskabssøgning og genetisk slægtsforskning opstår der yderligere en dataetisk problemstilling, da metoderne kan udlede nye informationer om andre personer end den person, som har delt sine data. Det giver en privatlivsproblematik, som opstår, fordi man ved at dele sine genetiske data også deler genetisk data om sine slægtninge. Der opstår også en selvbestemmelsesproblematik, fordi inklusionen af en enkelt persons data også automatisk vil omfatte slægtninges data, uden at disse selv har bestemt det. Sådanne problemstillinger er principielt knyttet til deling af DNA og er også relevante, når personer afgiver genetiske data i fx sundhedsvæsenet. Men i det tilfælde indebærer delingen næppe skadeeffekter for personen eller dennes familie i forhold til retshåndhævelse. Det er altså ikke selve delingen af genetisk data, der er problematisk, men derimod hvad denne delte data senere bliver anvendt til. Derved påvirkes retten til privatliv og selvbestemmelsesretten potentielt for alle i slægten.

Lovforslaget ses desuden ikke at forholde sig til, at Danmark i anden sammenhæng har bestemmelser om vidnefritagelse for nære pårørende, hvorefter der ikke er pligt til at afgive vidneforklaring, hvis forklaringen antages at ville udsætte vidnets nærmeste for straf eller tab af velfærd, se retsplejelovens § 171, stk. 2. Af betænkning 316 om vidner afgivet af det af Justitsministeriet den 9. december 1958 nedsatte udvalg, fremgår blandt andet følgende om baggrunden for vidnefritagelse af slægtninge, som ligger til grund for retsplejelovens regler om vidnefritagelse:

”Når en parts nærmeste afkræves forklaring som vidner, vil afgivelse af forklaringen kunne medføre samvittighedskonflikter som følge af kollision mellem sandhedspigten og den af familieforholdet følgende loyalitetsfølelse; fastholdelse af almindelig vidnepligt i denne situation vil endvidere kunne krænke det fortrolighedsforhold, der i almindelighed består mellem nærpårørende. Hensynet til ikke i for vidt omfang at begrænse muligheden for at oplyse retssager vejer efter udvalgets opfattelse ikke tungt over for ønsket om at undgå de samvittighedskonflikter, der kan opstå i disse tilfælde.”

Det fremgår ikke af det aktuelle lovforslag på hvilken måde det vurderes at harmonere med de hensyn, der ligger til grund for vidnefritagelse for nære pårørende. De nære pårørende skal altså efter lovforslaget tåle at deres DNA, som er frivilligt angivet til helt andre formål og uden samtykke til efterforskningsbrug, desuagtet kan anvendes til efterforskning, der i sidste ende kan føre til straffesager mod deres nære pårørende, hvorimod de omvendt ville kunne nægte at afgive vidneforklaring om kriminaliteten. Det bemærkes, at vidnefritagelsen er ikke absolut, men kan ændres af retten. Dette er i modsætning til nærværende lovforslag, hvor anvendelse af DNA kan ske i alle tilfælde, hvor politiet vurderer at betingelserne herfor er opfyldt. Dataetisk Råd finder, at den øjensynlige diskrepans i hensynsafvejningen på dette punkt, udtrykkeligt bør indgå i overvejelserne om lovforslaget.

2.2 Den foreslåede ordning kan betyde en krænkelse af borgernes retssikkerhed

Dataetisk anvendelse af nye teknologier skal vurderes i lyset af, hvorledes den nye teknologi påvirker borgernes retssikkerhed. For nærværende lovforslag knytter det sig til især det forhold, at den anvendte metode indebærer en betydelig usikkerhed.

I nærlæsningen af metoden til genetisk slægtsforskning noterer Dataetisk Råd sig, hvordan politiet for hvert potentielt match skal "kortlægge slægtsrelationer tilbage i tid og forsøge at finde fælles forfædre til matchene for derefter at udarbejde et stamtræ frem til nutiden. Slægtsforskningsmetoden vil således kunne berøre mange personer." Ud fra lovforslagets bemærkninger er det uklart, hvor mange "udfundne slægtsrelationer" der forventes at være, når man tester en ukendt gerningspersons spor-profil, eller hvor mange mulige slægtinge der kan findes, når man kortlægger hvert af deres stamtræer. Ligeledes forstår rådet, at det kan være svært med fuld sikkerhed at fastslå, hvilken form for slægtskab der kan være mellem to DNA-profiler, især når man kommer længere ud i stamtræet.

Af ovenstående grunde må det forventes, at politiet kan stå med flere potentielle personer, der delvist matcher både den genetiske spor-profil og det øvrige signalement af den ukendte gerningsperson. Denne usikkerhed og mangelfulde præcision kan udfordre retssikkerheden, hvor uskyldige kan blive indblandet i sager om meget alvorlig kriminalitet. Dette kan opleves som krænkende for deres værdighed og kan, alt efter hvordan politiet håndterer et muligt match, potentielt føre til frihedsberøvelse (varetægtsfængsling).

En nærmere beskrivelse af ovenstående metodiske udfordringer kunne med fordel indarbejdes i lovforslagets bemærkninger med henblik på Folketingets oplyste stillingtagen.

3 Øvrige dataetiske bemærkninger

I lovforslaget bemærkes det, at der ikke er nogen territorial afgrænsning i forhold til placeringen af de internationale DNA-baserede slægtsforskningsdatabaser. Uanset hvilket land der overføres til, er det helt essentielt, at der er sikkerhed om det juridiske overførselsgrundlag, før dansk DNA fra den ukendte gerningsmand overføres til andre lande, herunder USA. Med lovforslaget åbnes der for, at anvende DNA-slægtsforskningsdatabaser globalt. Det kan derfor principielt kunne omfatte DNA-slægtsforskningsdatabaser i lande, hvor databeskyttelsesniveauet ikke reelt kan vurderes eller måske ligefrem kan findes uansvarligt efter europæisk målestok. Dataetisk Råd finder, at det bør bekræftes ved lovforslaget, at politiet altid sikrer både et juridisk dækkende

dataoverførselsgrundlag og altid inddrager bredere risikovurderinger inden deling af dansk DNA med andre lande. En bred risikovurdering bør også indbefatte risikoen for, at en privat DNA-slægtsforskningsdatabase kan skifte hænder og være genstand for ændringer i forretningsmodel, kvalitetsparametre mv., jf. f.eks. den amerikanske slægtsforskningsdatabase 23andme, som aktuelt oplever finansielle udfordringer og derfor overvejer salg.

Endelig bemærker Dataetisk Råd, at anvendelses- og misbrugsmulighederne af DNA i fremtiden er ukendt. Det er ikke mere end lidt over 20 år siden, at det første humane genom blev kortlagt og siden da er potentialet for dets anvendelse og den viden, man kan få fra genomet, øget betydeligt. Når man deler genetisk data, deler man således også potentielle anvendelses- og misbrugsmuligheder, som vi ikke kan forudse i dag. Derfor anbefaler Dataetisk Råd, at politiet anvender efterforskningskridtet restriktivt, samt løbende evaluerer på sin praksis, givet den udvikling, der vil ske for anvendelsesmulighederne af genetisk data.

4 Dataetisk Råds anbefalinger

En dataetisk vurdering af et lovforslag, som påvirker så centrale etiske og juridiske principper som privatliv og selvbestemmelsesret for individer og hele slægter, kræver efter rådets opfattelse, at konsekvenserne af lovforslaget er afdækket fyldestgørende. Herunder såvel de efterstræbte gevinster, som de potentielle risici. I dette tilfælde finder rådet ikke, at disse er tilstrækkeligt belyst i lovforslaget, hvorfor en forsvarlig dataetisk afvejning af hensyn for og imod, efter rådets opfattelse ikke er mulig på det foreliggende grundlag.

Hertil kommer, at politiets brug af DNA-profiler til lovforslagets formål efter forslaget ikke forudsætter samtykke fra personerne i databasen. Særligt under disse omstændigheder bør det afgrænses mere præcist, hvilke mindstekrav de DNA-baserede slægtsforskningsdatabaser skal opfylde, for at kunne anvendes til det foreslåede formål, herunder med hensyn til kvaliteten af den genetiske data. Såfremt metoden anvendes på databaser med oplysninger af lav kvalitet, er der potentielt risiko for, at der sker indgreb i borgernes privatliv og selvbestemmelsesret uden tilstrækkelig mulighed for at opnå reel efterforskningsmæssige gevinster.

Dataetisk Råd kan se, at Justitsministeriet i lovforslagets forarbejde har henvist til, at "offentlighedens interesse i en effektiv kriminalitetsbekæmpelse vurderes at veje tungere end det indgreb i privatlivets fred, som metoden indebærer for den enkelte.", men rådet kan ikke udlede af lovforslaget eller dets bemærkninger, hvorledes hensynet til privatlivet og til selvbestemmelsesretten konkret er indgået i denne afvejning.

Uden svar på disse relevante spørgsmål, mener rådet ikke, at der er et tilstrækkeligt oplysningsgrundlag for en endelig afvejning af forslagens proportionalitet.

Dataetisk Råd kan på det foreliggende grundlag derfor hverken udtale sig for eller imod lovforslaget, men anbefaler at de uafklarede områder afdækkes og medtages i den endelige samlede vurdering i forbindelse med Folketingets behandlingen af lovforslaget.

4.1 Dataetisk konsekvensanalyse

Afslutningsvist vil Dataetisk Råd benytte lejligheden til at minde om, at rådet generelt anbefaler, at der redegøres for de dataetiske konsekvenser af ændringer i bekendtgørelser og lovforslag.

Dataetiske konsekvensanalyser sætter fokus på værdier og principper, som dem, der er opremset ovenfor. Dataetiske konsekvensanalyser kan således hjælpe med at bringe fordele, ulemper og utilsigtede konsekvenser ved lovforslag frem i lyset, og dermed bidrage til, at beslutninger tages på et mere kvalificeret grundlag.

Dataetisk Råd kan i den forbindelse henvise til rådets værktøj '[Dataetik – Sådan gør du](#)', der operationaliserer identificeringen og stillingtagen til dataetiske dilemmaer.

Endelig stiller Dataetisk Råd sig meget gerne til rådighed for uddybning af ovenstående samt videre rådgivning i forbindelse med politiets brug af DNA-baserede databaser.

Med venlig hilsen på vegne af Dataetisk Råd,

Johan Busse

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'J. Busse', is positioned below the name 'Johan Busse'.

Formand
Dataetisk Råd